

NICOLAV

arkeologisk tidsskrift Nr. 26 1977



Årets middelaldernummer av Nicolay er av forskjellige grunner dessverre blitt temmelig forsinket. Vi beklager dette, og håper leserne bærer over med oss.

Hovedoppslaget i dette nummeret blir en lengre orientering om utgravningene i Gamlebyen, særlig aktuelt da årets gravninger ble stoppet så og si med øyeblikkelig virkning, og utgravningenes fremtid er i skrivende stund temmelig uviss. Forsinkelsen av bladet har også gjort det mulig å få med en kort orientering om de etter-reformatoriske utgravningene i Oslo, avsluttet i sommer, som vi mener kan ha interesse selv i et middelaldernummer. Vi håper å ha dekket de fleste middelaldergravningene i 1976 med rapporter.

Bladet er som vanlig finansiert av de fem arkeologiske landsdelsmuseene, Riksantikvaren, Norsk Arkeologisk Selskap og bladet Nicolay, og vi takker disse for bidragene. Bladet er redigert av undertegnede, og lay-out og renskrivning står Nicolay's faste redaksjon ansvarlig for.

Siri Myrvoll Lossius

Forsiden: Gamlebyen, Oslo - hva nå ?

UTGRAVNINGER I GAMLEBYEN, OSLO

1. FORTIDSMINNER OG MOTORVEI.

Det arkeologiske undersøkelsesarbeidet startet i 1970 som et resultat av at Oslo Veivesen og Oslo Byplankontor siden slutten av 1950-årene har arbeidet med løsningen for et planfritt motorveikryss etter Amerikansk mønster i Gamlebyen. Foreliggende planer innebærer en total sanering av leiegårdene i området, og en tvangsforflytting av beboerne vil bli det uunngåelige resultat dersom de blir gjennomført.

Fortidsminnene kan i framtida komme til å bli liggende i et sterilt miljø dominert av motorveier i tunnel og broer - asfalt/betong/eksos - i tillegg til de eksisterende jernbanespor. Prosjekterte grøntarealer mellom trasene vil ikke på noen måte klare å rette opp det sterile preget som kan komme til å omgi fortidsminnene.

Støyen fra den konstante biltrafikken vil dessuten gjøre omvisninger i ruinene nærmest umulig i store deler av den gamle middelalderbyen.

En må og regne med at løsgjengere vil trekke ut til et slikt øde sted. Sannsynligvis vil fortidsminnene derfor være bedre tjent med omgivelser i form av et aktivt og levende bomiljø. Et miljø som har mest mulig til felles med det samfunn ruinene opprinnelig var en del av. I så fall vil det være mulig å opprettholde stedets snart 1000-årige tradisjon som boligområde for bymennesker. Det vil med andre ord si at Oslo by ikke uten videre bør overgi den GAMLE BYEN til de som forsvarer bilens hensynsløse diktatur.

2. UTGRAVNINGA AV SØNDRE FELT 1973 - 76.

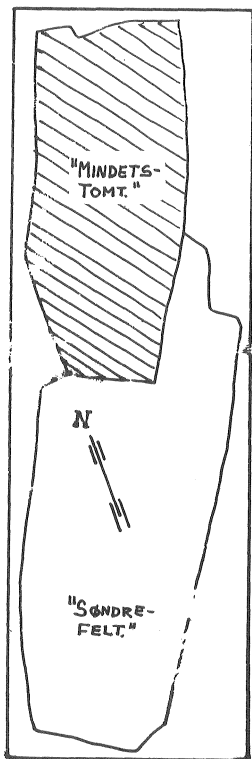
Undersøkelsen av de ca. 1200 m³ kulturjord tok hele fire år og ble avsluttet i oktober 1976. At det tok så lang tid har i hovedsak sammenheng med to forhold.

1: For lave bevilgninger gjorde at utgravningsledelsen ikke kunne kjøpe all

den arbeidskraft som var nødvendig, med det resultat at deler av feltet måtte ligge og vente, mens det ble gravd andre steder.

2: Bevaringsforholdene var ikke gode og graveskje ble brukt mye mer enn krafse, i forhold til arbeidet på "Mindets tomt". Typisk i så henseende er det at opptil 20 cm tykke stokker på "Mindets tomt" i flere tilfeller endte i 1 cm tykke, morkne trerester på "Søndre felt". Slike forhold har i sterk grad bidratt til å komplisere og sinke utgravningen. Først i de dypere lag fra 1000- og 1100-tallet ble bevaringsforholdene mer lik lagene på "Mindets tomt".

Kulturlagene på "Søndre felt" har ellers vekslet fra brannlag, gjødsellag, humus- og flislag, til sand og leirlag. I alt ble det registrert 1600 forskjellige kulturlag med data innført i en lagprotokoll. Disse lag blir tegnet ut i skjematiskerte planer og snitt, og vil danne ryggraden for den stratigrafiske analysen, der brannlagene blir brukt som viktige ledelag. Av stor betydning er det at analysen kan testes mot to andre delvis uavhengige datasystemer.



For det første alle konstruksjonene (ialt 275) som kan tegnes ut til ulike trinn, uavhengig av lagprotokoller og de skjematiskerte planer / snitt av lagene. Da lagene i lagprotokollen også er i relasjon til konstruksjonene har vi her en mulighet til å teste vårt etterarbeid og således trolig fjerne en av feilkildene. Feil som eventuelt er gjort under selve gravearbeidet ute vil det selvsagt bli vanskeligere å rette opp på denne måten. Den andre

testen kan gjøres ved hjelp av pollenanalyse da det ser ut til å være en del markerte toppe i pollendiagrammene som må være virkninger av samme årsak i middelalderen. Det innebærer at de lag disse pollentoppene tilhører må være fra samme tid. Muligheten til å kontrollere de stratigrafiske data og den etablerte relative kronologien er dermed åpenbar. Dette testarbeidet er i gang. En tredje testmulighet som ansvarlige i NAVF ikke lenger vil satse på i Norge, er dendrokronologien. Utgravingene 1970-76 har gitt et materiale på i alt 575 prøver. Et datamateriale som trolig ikke vil komme vår analyse av materialet til gode, i det Norges eneste dendrokronolog ikke kan tilbys skikkelige arbeidsmuligheter.

3. "MINDETS TOMT - "SØNDRE FELT".

Den topografisk / stratigrafiske analysen av det utgravde datamaterialet fra "Søndre felt" er i gang og ventes avsluttet i løpet av 1977. En sammentegning med "Mindets tomt" vil da bli gjort. Fire bygningstrinn (Se fig.2 og 3) er i denne omgang valgt ut for å gi et inntrykk av bebyggelsen. Figurene er skjematisk fordi etterarbeidet ikke er avsluttet og mindre rettelser kan seinere bli nødvendige.

3.1. Den etterreformatoriske middelalderbyen.

De første bebyggelsesrester vi kom i berøring med etter maskingravingen besto av steinkjellere (Se Nicolay nr. 10 og 20), steinbrolegninger, 2 brønner og vannledninger.

Det kanskje mest interessante ved disse funn er at de hovedsakelig må dateres til et tidsrom fra 1500-tallet og inn på 1700-tallet. Dermed viser funnene at kong Christian IV's diktat om å flytte byen inn under Akershus murer i 1624 ikke ble fulgt slavisk og at flere folk enn tidligere antatt, trosset påbudet og ble boende i det gamle Oslo. Bygningene K 8 og K 10 lengst i syd er imidlertid neppe samtidige. K 10 er eldst, mens K 8 ser ut til å være bygget på 1600-tallet og revet først på 1800-tallet.

Fig 2

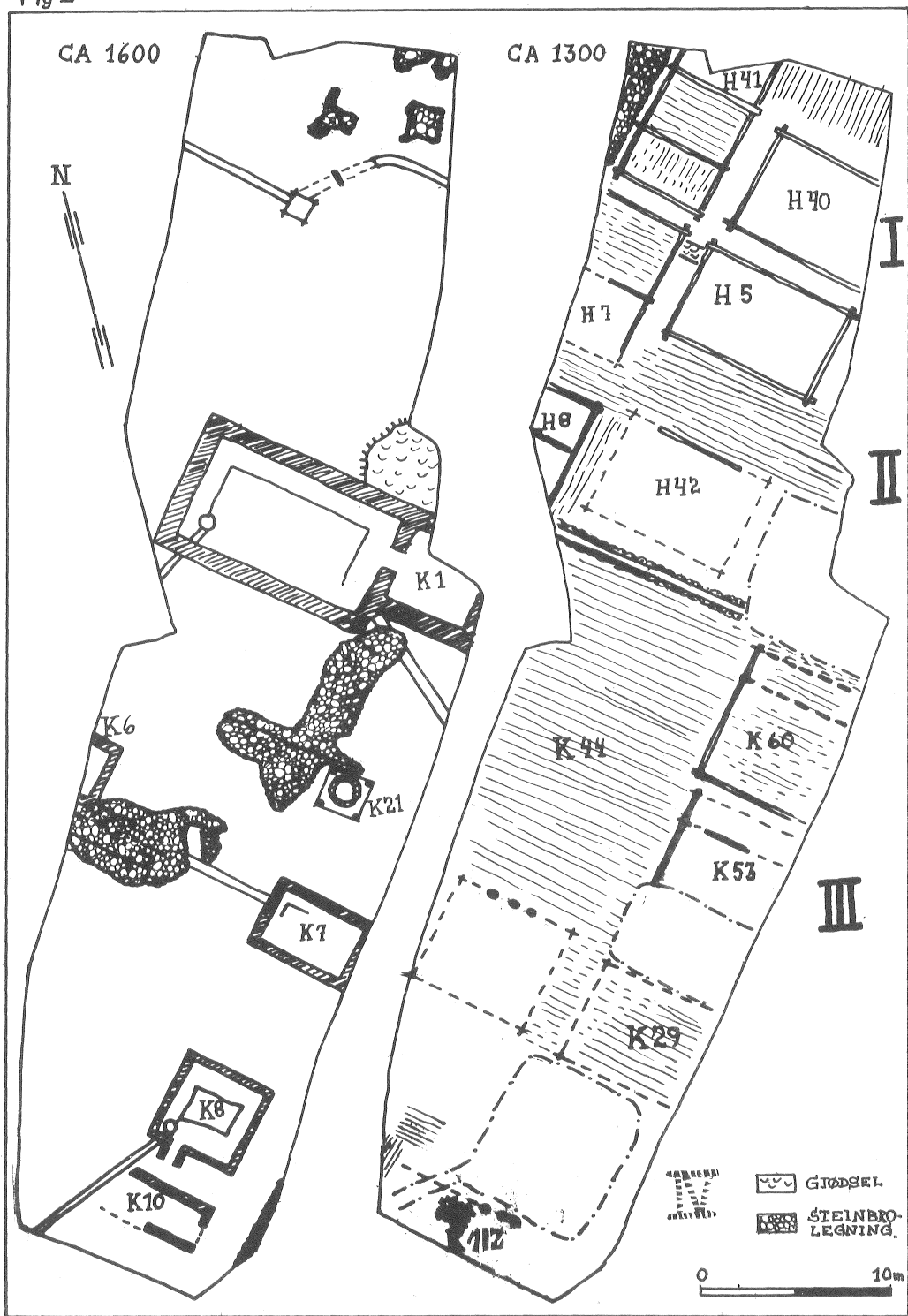
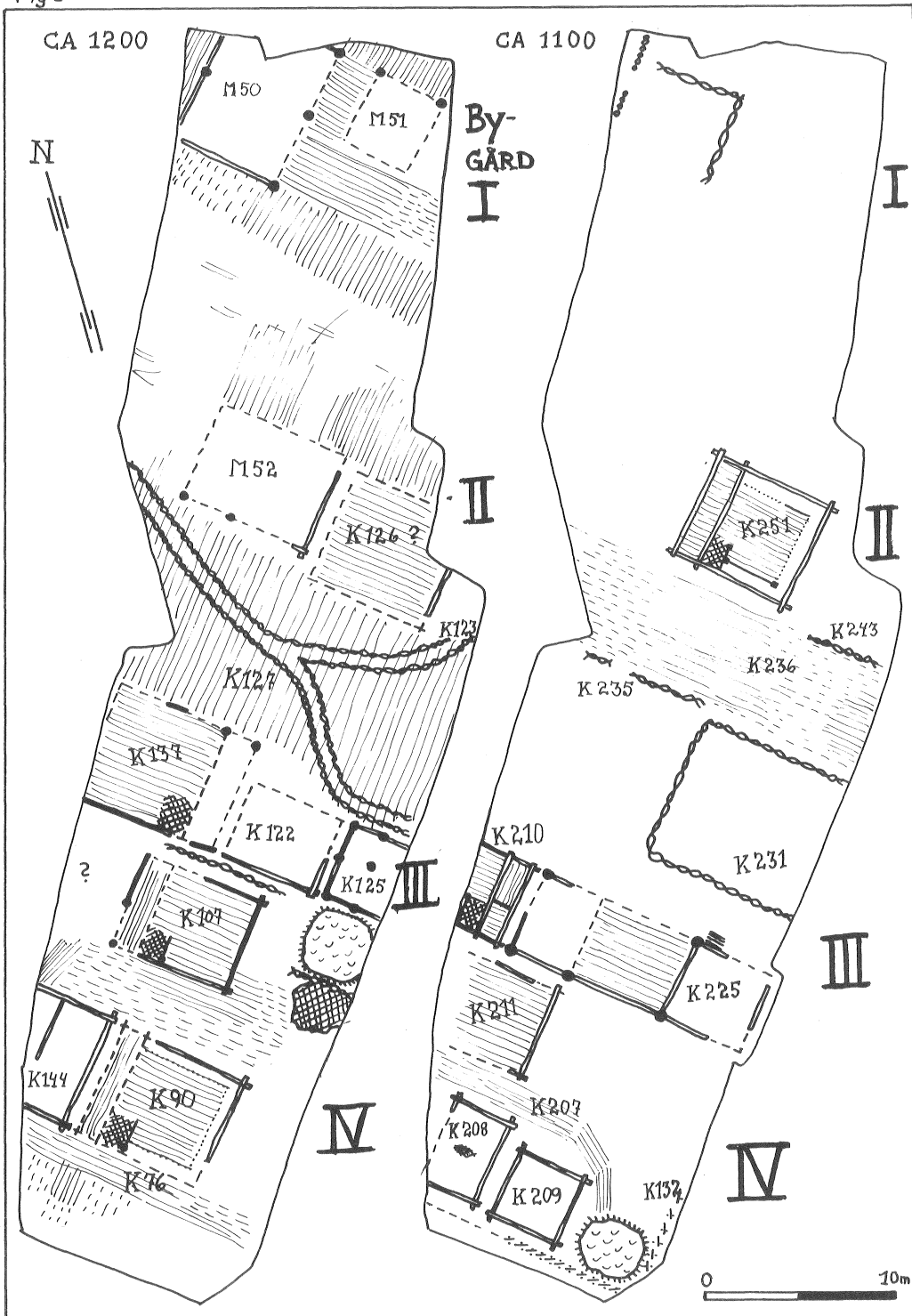


Fig 3



Et annet viktig trekk er at med 1500 tallets konstruksjonene, K 1 og K 7 , samt brønnen i nord, er det utviklet et nett av vannrenner med tilkopling direkte inn/ut av husene. Noe slikt ser ikke ut til å ha vært vanlig i middelalderbyen og må, inntil videre, tolkes som en forbedring av levestandarden for 1500 tallets befolkning på stedet.

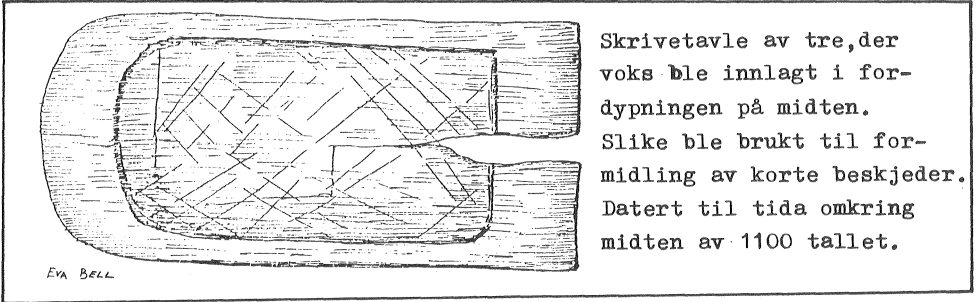
Påpekes bør det og at bygningene fra denne tid i langt større grad enn tidligere har vært sikret mot brann i og med eksistensen av steinkjellerne. Denne byggetekniske endring i Oslo bør nok knyttes sammen med det forhold at flere av middelalderbyens monumentalbygg var i kraftig forfall. Som f. eks. Mariakirken og Klemens kirken. Det var derfor enkelt å skaffe byggematerialer i stein. Utelukket er det heller ikke at disse mer brannsikre bygninger kan ha vært en medvirkende årsak til påbudet om brannsikre bygninger i stein, for den nye 1600 talls byen Kristiania som ble reist tvers over fjorden.

3.2. Middelalderbyen.

Den middelalderske bybebyggelsen skiller seg klart fra 15 - 1600 tallsbyen, spesielt ved sine konstruksjoner i tre - hus, gater, gårdsplasser. Høymiddelalderbyen (12-1300 tall) ser dessuten ut til å være mer intensivt bebygget med bygninger liggende tett i tett, slik det framgår av fig. 2 og 3 og av Nicolay nr. 20 fig. 1. På sett og vis har da den tidlige middelalderbyen (10 - 1100 tall) større likhet med 15 - 1600 talls byen, i det begge disse perioder kan vise til en struktur med store åpne områder i mellom bygningene. Muligens kan disse bebyggelsesmessige svingninger ha sammenheng med endring er i befolkningens størrelse på stedet.

For forståelsen av det utgravde området skal en merke seg at feltet er lagt skrått gjennom middelalderbyen (Nicolay 23). Av den grunn har vi lengst i nord sannsynligvis på vist de vestligste deler av 2 bygårder, vendt ut

Fig.4.



mot et gateløp (fig.2), mens vi i syd antakelig er i kontakt med bakgårdsområder, muligens i bygårdenes østlige deler der søppeldynger som askehauger og gjødselgroper lot seg påvise (fig. 3).

For middelalderbyen skal vi se litt mer på 3 aspekter ved strukturen innenfor undersøkelsesområdet.

Bygårder og eiendomsgrenser

I den nordligste delen av undersøkelsesområdet kalt "Mindets tomt" var det mulig å skille ut temmelig stabile eiendomsgrenser for de 2 bygårder som der ble undersøkt. Disse lot seg påvise fra de øverste middelalderlag (tidlig 1300 tall) og ned til de eldste bygningstrinn fra siste halvdel av 1000 tallet.

Den tydeligste eiendomsgrensen viste seg i form av et dråpefall ($\frac{1}{2}$ m.bredt) bl.a. mellom bygningene H5 og H40 i trinnet fra ca.1300 (fig.2) og i form av pelegjerder på samme sted fra 1100 tallet.

Stabil var også bygningsrekken mot vest på "Mindets tomt" der det antas å ha vært et gateløp. Dette framgår av hellelegningen, vest for H41, H7 og H8 fra ca.1300 (fig.2), plankelagt dekke vest for M50 fra 1200 og ved pelegjerde brent av brann 13 fra omkring 1100 (fig.3).

Bare små svingninger var det dessuten i eiendomsgrensen mot det tilnærmet øst/vest gående gateløpet K 127 og K 236.

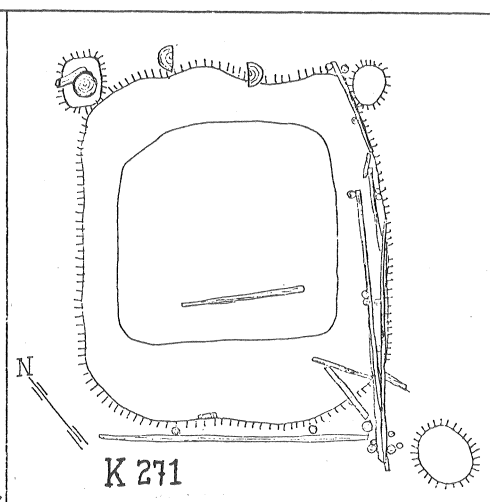
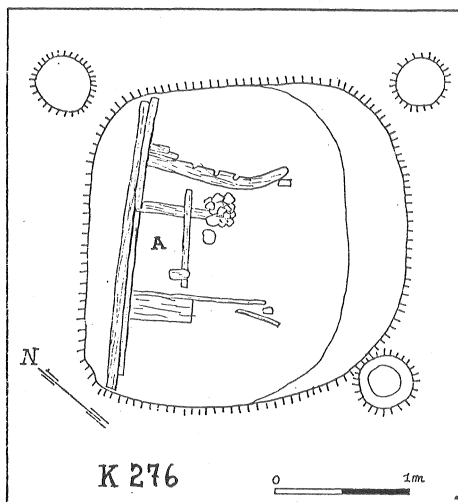
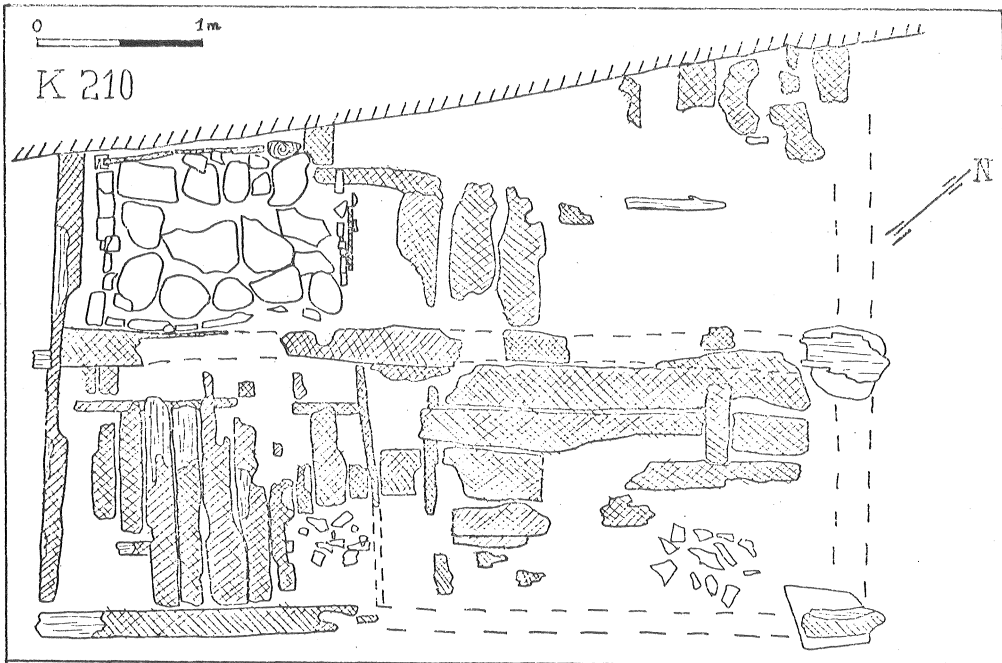
Forholdene på "Søndre felt" synes ikke å vise til den samme stabilitet, skjønt det er grunn til forsiktighet med slike påstander fordi den topografisk/startigrafiske analysen ennå ikke er avsluttet. Et kompliserende forhold er det i hvertfall at dråpefallene pendler tildels meget kraftig fra nord til sør, noe som også er tilfelle med flettverksgjerder, pelegjerder og skigårder. Dette gjør at analysen av tomtegrensene med avgrensning av de enkelte bygårder kan bli vanskelig. Skigården K 132 fra ca. 1100 (fig.3) viser imidlertid muligens til en mer stabil grense nord/syd fordi det i lagene fra 1600 også kunne spores en grense her ved en rett og jevn avslutning på en steinbrolegning (fig.2). Dette kan være mer enn en tilfeldighet. Foreløpig ser det ut til at antallet bygårder (angitt med romertall I - IV på fig.2 og 3) er konstant, og at størrelsen og plasseringen av de enkelte bygårder innenfor undersøkelsesområdet viser til store variasjoner.

For bygningstrinnet fra tida omkring 1200 (brent av brann 9, fig.3) ser det ut til at K122, K125, K137 er deler av samme bygård. Den har vendt ut mot et gateløp K127 og er avgrenset mot neste bygård i syd ved et flettverksgjerde. Denne neste bygård er muligens angitt ved bygningene K 90, K 107, K 144, samt plankelagte dekker, en gjødselgrop og en askehaug.

Bygningstrinnet fra omkring 1200 indikerer dermed 4 bygårder i det M50/M51 angir deler av den ene og M52/K126 angir deler av den andre av de to bygårder på "Mindets tomt".

Bygningstrinnet fra omkring 1100, brent av brann 13 (fig.3) viser til deler av et bygårdskompleks lengst i syd ved bygningene K208, K209, K211 i tillegg til plankelagt vei K207 til en gjødselgrop og med skigården K132 som antatt avgrensning av eiendommen (Se detaljillustrasjon Nicolay 23 s.9).

Bygården nordenfor synes å bestå av to bygninger: K210 og K225, samt flettverksinnhegning K231 trolig for husdyr og flettverksgjerde K235 som ser ut til å avgrense den åpne plassen nord for K225 mot antatt gateløp K236.



Øverst: Bygning K 210 med hjørneildsted. Ødelagt ved brann 13 ca. 1100. Hovedrom med hjørneildsted og et smalt forrom, trolig med inngang. Det smale forrommet ser ut til å være delt i 2 rom, utfra gulvplankenes forskjellige orientering og et forkullet kantstilt bord i skillet mellom gulvbordenes forskjellige retning. Det kantstilte bordet er trolig en del av en lett sleppvegg. K 210 er sannsynligvis av den etnologisk velkjente treromstypen (se Nicolay 13 s. 5). (Fig 5).

Nederst: To grophus fra de eldste kulturlag fra 1000-tallet. Sammen med tilsvarende hus fra "Mindets tomt", er det påvist ialt 4 slike bygninger plassert i en samlet gruppe, omtrent der den seinere "veita" K 236 ble lagt. Begge de avbildete grophus mangler pussig nok vestre hjørnestolpe. Bygningenes funksjon er uklar. I K 276 var ved A lagret 17 vidjeringer. (Fig 6).

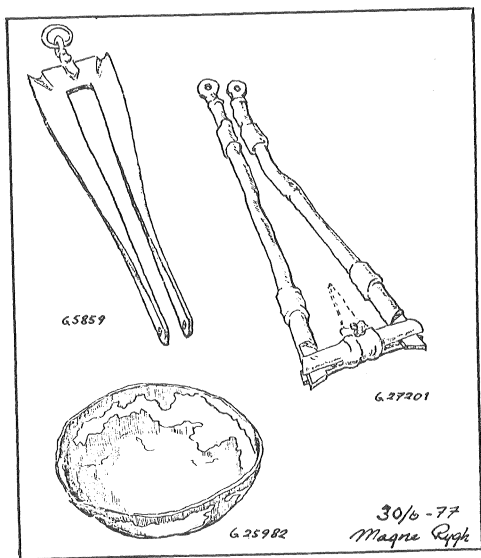


Fig.7. Skålvektsdeler.
 G 5859 er en holder fra midten av 1100-tallet, funnet like SV for bygning D, fig.10, Nicolay 13. G 25982 er en skål funnet i lag fra brann nr. 14 under K 211 på fig. 3. Fra siste halvdel av 1000-tallet.

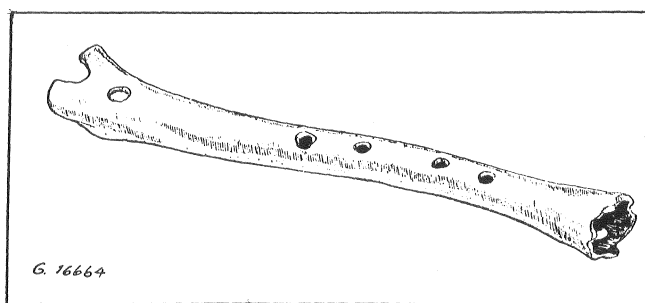


Fig.8. Fløyte av bein, trolig fra siste halvdel av 1300-tallet

På "Mindets tomt" framgår det av 1000 talls lagene, med unntak av de tre nederte bygningstrinnene i syd, at eiendomsgrensene går på samme sted som i de høyereliggende lag, hvilket vil si at bygning K251 og flettverksgjerde K243 er fra bygården rett nordenfor gateløpet K236, mens den nordligste bygården fra tida omkring 1100 bare er representert ved en flettverksinnhegning og pelegjerde innenfor undersøkelsesområdet.

Med dette framgår det også at bygningstrinnet fra omkring 1100 viser til 4 bygårder i det utgravde området.

Hvorvidt det også har vært 4 bygårder i trinnet fra ca 1300 brent av brann er sannsynlig, men det er svært vanskelig å trekke grensen mellom de to sydligste bygårdene på "Søndre felt". Det er visse forhold som kan peke i retning av en slik grense syd for og inntil K29 og bygningen vestenfor, men dette er foreløpig nærmest å regne som en gjetning.

Gateløp

Utgravningen 1970 -76 har påvist deler av to gateløp. Begge kom vi i kontakt med på "Mindets tomt" (Nicolay 13 s.24). Det ene er påvist vest for bygningene H41 (fig.2) og M50 (fig.3). Gateløpet var i de øverste lag brolagt med steinheller, mens det i eldre lag var gjort av planker/halvkløvninger. Tidsmessig ser gateløpet ut til å spenne fra seinmiddelalder og ned til tida omkring 1100 (pelegjerdet fig.3), muligens enda eldre. Vi vet ikke med sikkerhet hvilket gateløp dette kan være, men det ligger nær å gjette på at det kan være deler av en av middelalderbyens hovedferdsårer, nemlig "Vestre strete". Vest for det til nå undersøkte området er det inntakte kulturlag og en framtidig gravning her vil ventelig avklare spørsmålet.

Midt gjennom undersøkelsesområdet går det andre gateløpet, påvist i lag fra midten av 1300 tallet og med sikkerhet ned til lag fra ca. 1100. I tilknytning til gateløpet er det påvist vannrenner i to forskjellige bygningstrinn,

nemlig omkring 1300 (fig.2) like inntil bygning H42 og den Y-formete flettverksrenna under K127 fra tida omkring 1200. Kombinasjonen vannrenne/gate - løp kan friste en til å karakterisere dette som en veit (Blom 1975.Kulturhist.leksikon XIX). På den annen side er bredden så skiftende at det ikke er greit å vite hva en skal mene. Lengst i øst, i trinnet fra tida omkring 1300 har "veita" nord for K60 en bredde på maksimalt 2,5 m, mens den i trinnet fra omkring 1200 ser ut til å være hele 10 m og omkring 1100 er bredden ca. 5 m. I alle tilfelle bredere enn bylovens (fra år 1276) minstemål for veit (3 alen =ca.1.5 m) og for de to eldste trinn også over det seinere minste mål for almenning (8 alen - ca.4 m).Muligens kan disse variasjonene ha sammenheng med helt spesielle forhold på stedet i middelalderen.

Lokalt torg ?

I bygningstrinnet fra omkring 1300 (fig.2) har "veita" en helt uvanlig bredde syd for H42 på hele 20 m. Hele dette plankedekket er ingen gate. Sannsynligvis har den nordligste delen av plankedekket fungert som trafikkåre øst-vest i sammenheng med "innsnevringen" der "veita" runder hushjørnet K60. Hva den åpne plankelagte plassen har fungert som i middelalder er det vanskelig å vurdere, men en fristes til å assosiere dette med et lite torg for lokalhandel i denne delen av byen.

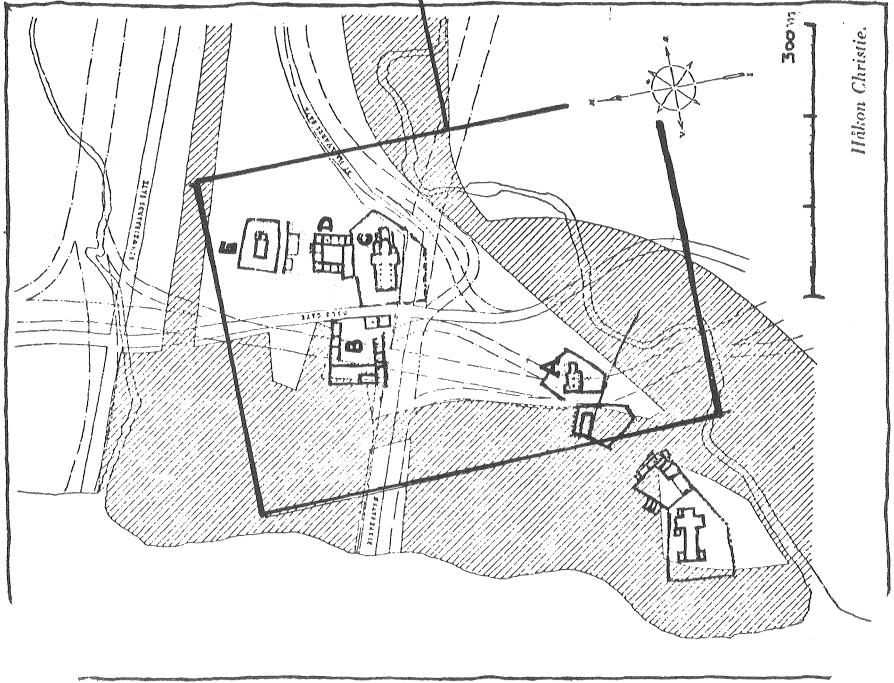
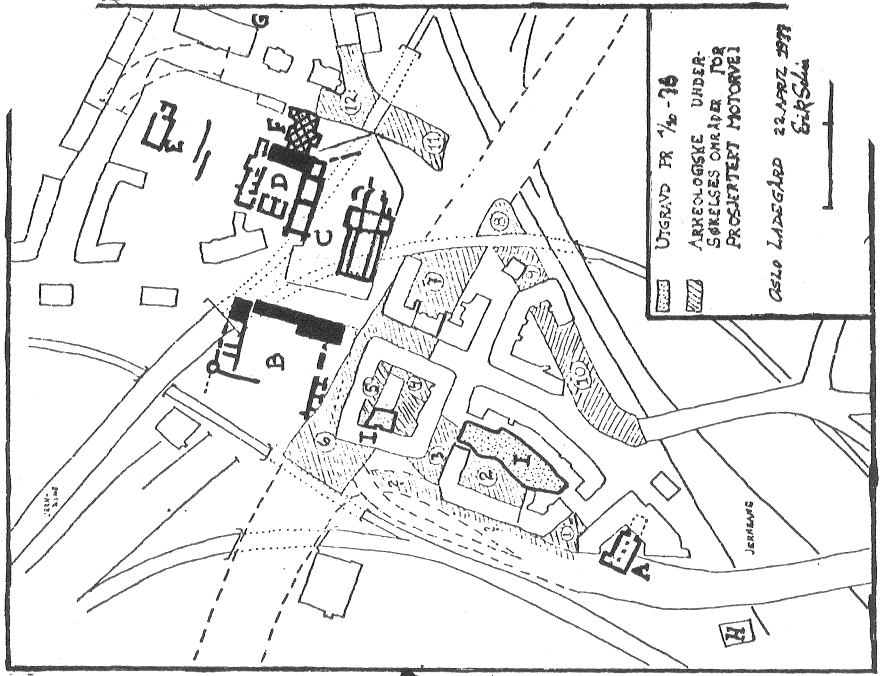
Interessant er det i så fall at dette "torget" ser ut til å kunne følges opp i lagene fra 1400 tallet (her i blant svært fragmentarisk) og ned til en mulig begynnelse på 1200 tallet. Enten i form av plankedekke K75 brent av brann 8 ca.1250 (Nicolay 20 fig.1), eller i form av "veita" K127 fra ca 1200,

Motstående side: Middelalder-Oslo (Fig.9)

T.v. Det skraverte området viser i grove trekk tidligere utsjaktete områder av middelaldersk bygrunn.

T.h. Det skraverte området antyder aktuelle utgravningsområder dersom motorvei skal bygges.

A: Klemenskirken, B: Oslo Ladegård, C: St.Halvardskirken, D: Olavs-klosteret, E: Korskirken, F: Oslo bispebolig, G: Gamlebyen skole, H: Saxegården, I: Områder utgravd 1970 - 76.



hvis uvanlige bredde på hele 10 m i så fall kan få en rimelig forklaring. Bygningene K122, K125, K 137 skal i en slik sammenheng muligens oppfattes som utsalgsboder.

At "torget" kan ha ennå eldre aner indikeres ved at det på dette stedet i lagene fra 1000 og 1100 tallet er svært få spor etter bygninger. Bygningsstrukturen fra ca. 1100 (fig.3) med en åpen plass avgrenset av flettverksgjerder bryter derfor ikke med den generelle tendens i funnmaterialet på dette stedet. At "torget" kan gå tilbake til bebyggelsens eldste trinn er således en mulighet vi ikke kan se bort fra, før den topografisk/stratigrafiske analysen er avsluttet og materialet bedre gjennomarbeidet enn det som har vært mulig inntil mai mnd. 1977.

4. FRAMTIDA.

I skrivende stund vites intet om hva som skal skje framover i Gamlebyen og om det blir flere utgravninger. En fristes til å si med Heraklit: PANTA REI. Det hele ligger nå i myndighetenes hender og hva politikerne bestemmer seg for når det gjelder motorveiene i Oslo sentrum. Men ett er iallefall klart. Bli det motorvei i Gamlebyen etter de retningslinjene som foreliggende planer legger opp til, vil et meget omfattende arkeologisk feltarbeid bli nødvendig. Motorveiforslaget legger beslag på 9500 m², når kjellerne fra 1880/1890-årenes leiegårder er trukket fra. Er tykkelsen på kulturlagene i gjennomsnitt det samme som vi til nå har gravd ut, vil det kreve en undersøkelse av 19000m³ kulturjord. Graver vi dobbelt så fort som vi til nå har gjort vil dette arbeidet ta anslagsvis 20 år. Når vi dessuten vet at motorveien skal legges innenfor en trekant som hovedsakelig avgrenser de siste rester av kulturlag fra det eldste middelalder-Oslo (fig. 9), så setter det unekkelig motorvei- planene inn i et alvorlig perspektiv. Her kan ikke vår generasjon tillate seg å fjerne en eneste m³ av dette underjordiske arkivet før en skikkelig vitenskapelig undersøkelse har funnet sted.

Erik Schia.

Oslogt.7 - Gamlebyen, Oslo

Gravningsområde: Oslogt. 7

Oppdragsgiver: NSB/Riksantikvaren

Utgravningsleder: Erik Schia

Innledning.

Høsten 1976 ble det undersøkt et lite felt på ca. 140 m², vel 35 m nord for Oslo Ladegård. Kulturlagene var i en ytterst dårlig forfatning, delvis som følge av NSBstidligere arbeider på stedet (1920årene og tidligere). Dette forholdet framgikk klart under utgravingen ved at kulturlagene i en randsonne med bredde av ca 3m, langs feltkanten i syd og vest, viste til svært dårlige bevaringsforhold, mens forholdene mot NØ gradvis ble bedre og bedre. Ja her kunne vi faktisk påvise eksistensen av de ellers så karakteristiske flislagene. Kulturlagene vekslet mellom humus, leirholdig jord, sandholdig jord og spredte forekomster av brannlag. Av konstruksjoner ble registrert flere som alle imidlertid var dårlig bevart. Gjenstandsmaterialet spenner tidsmessig fra slutten av 1100-tallet og inn i nyere tid. Dette gjenstandsmaterialet er lagt til grunn for dateringen av de enkelte fasene.

Fase 1-3

Av de yngste funn på feltet er en vannrenne som er kalt Kl. Sannsynligvis skal denne sees i sammenheng med hjørnet av en steinbygning i feltkanten nordfor undersøkelsesområdet og tre furer i syd gravd ned i steril undergrunn. Denne bygning med orientering temmelig nøyaktig N-S tilhører trolig nyere tid og skiller seg ut fra middelalderbebyggelsen, et forhold som også understrekes av at orienteringen er annerledes enn middelalderstrukturen.

Lengst i øst er en kum K5, ca 75 cm dyp i sleppveggskonstruksjon. Den er antakelig gjenfylt omkring 1600 og er plassert i fase 2. Relasjonen til Kl er usikker og vi holder det for rimelig at kummen K5 er eldre.

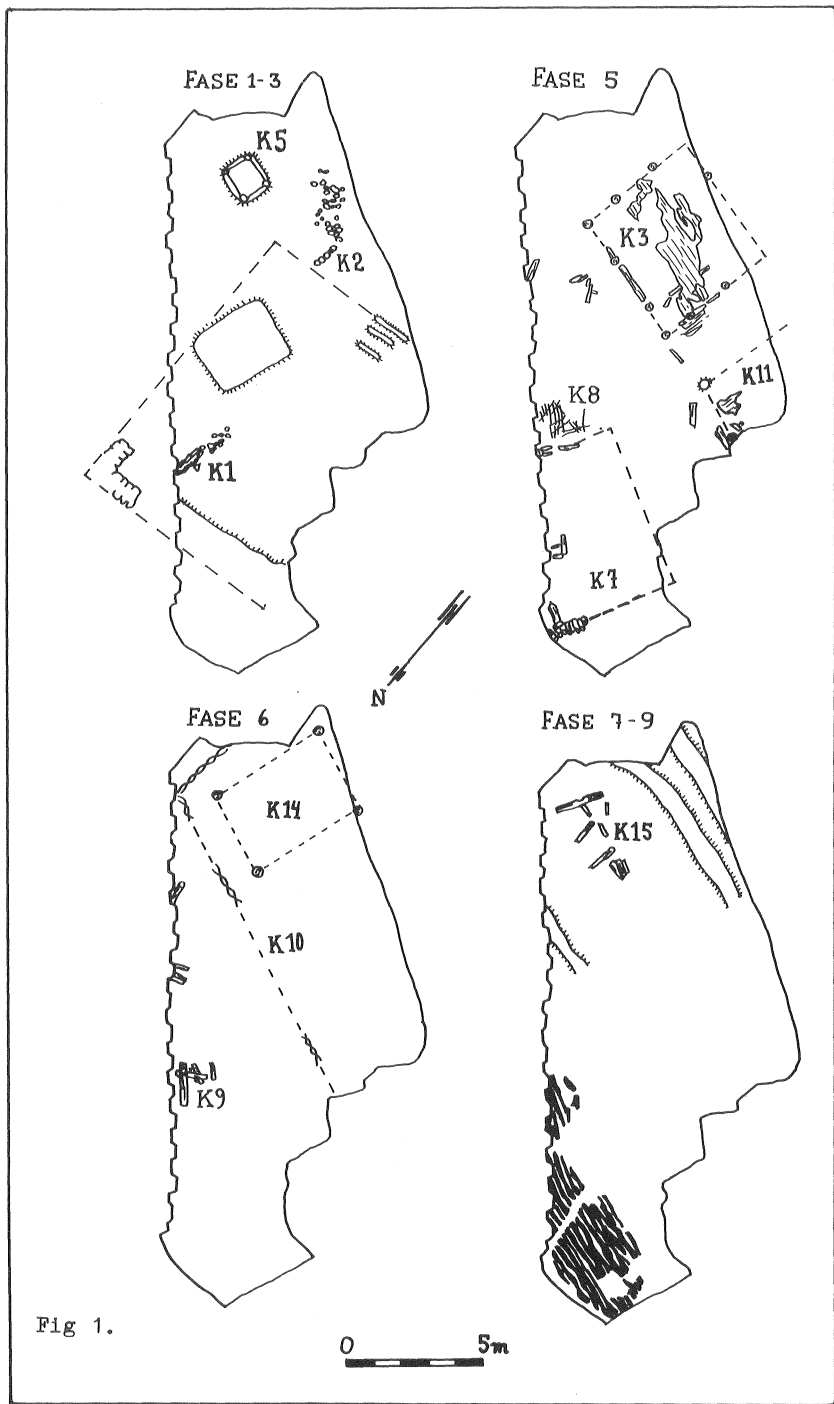


Fig 1.

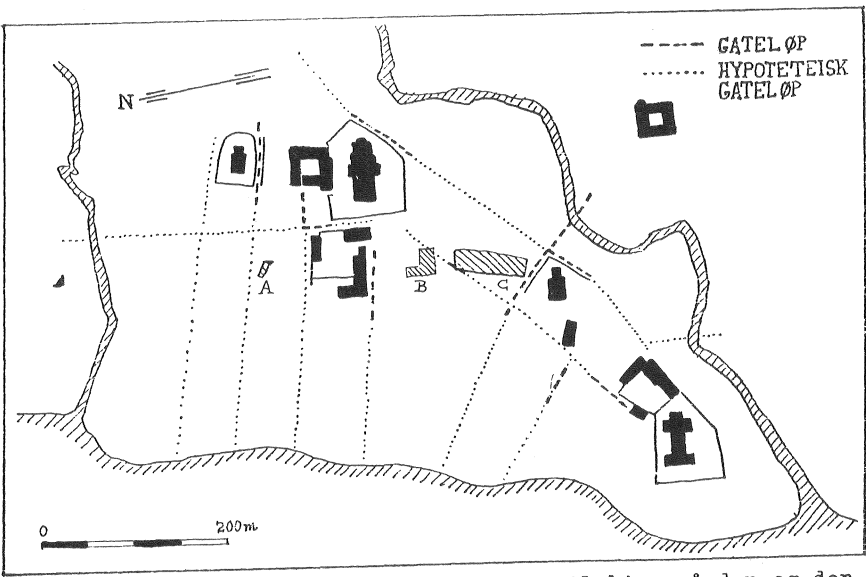


Fig.2 Feltet Oslogt 7 i relasjon til bispegården og den nærmeste bebyggelse omkring.

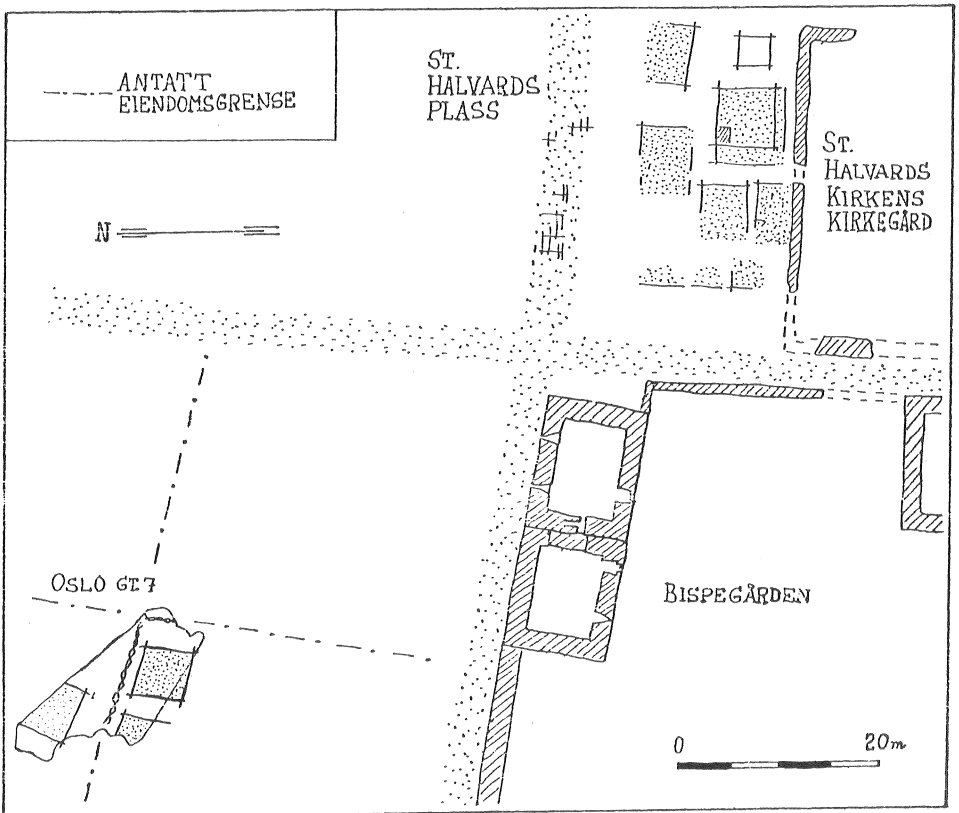


Fig.3 Utgravingsområdene i Oslo siden 1970. A:Oslogt.7, B:Nordre felt,C: Søndre felt.

Midt i feltet er påvist en stor gjødselgrop. Den er alene om å representere fase 3 og skal antakelig dateres til 1400-tallet. Av funn herfra skal spesielt framheves et omfattende materiale på ca 1600 tekstilfragmenter, deriblant draktdeler med innsydde kiler og stykker med knapphull. Flere tekstilavkutt kan muligens vise til avfallsprodukter i sammenheng med skreddervirksomhet. Av bindingstyper er påvist toskaft, treskaft og firskaft, iblant med innslag og renning av ulike tråder. En rødlig innfarging av endel fragmenter er dessuten påvist.

Fase 4

Denne fasen var svært fragmentarisk og mangler funn av konstruksjoner. Her er således bare kulturlag med gjenstander fra hverdagslivet, med en anslagsvis datering til ca 1250 - 1300.

Fase 5

Fasen dateres anslagsvis til ca. 1225-1275 og synes å representere en forholdsvist tett bebyggelse på stedet. Det er påvist to bygninger med stabbe-fundament K3 og K7 og en noe usikker fragmentarisk bygning K11. Rett øst for K7 er en flettverksmatte K8 lagt på gjødsel og dekket av gjødsel. Muligens kan den representere et inngangsparti til bygning K7.

Fase 6

Bebyggelsen er på dette tidspunkt, ca 1200-1250 betydelig åpnere enn i fase 5. Det ble påvist bare en bygning K14, med stolper i hjørnene som kan ha vært takbærende, men det er ikke utelukket at de bare har vært fundamentstabber tilsvarende K3. Av spesiell interesse er flettverksgjerde K10. Etter alt å dømme representerer den en eiendomsgrense, som også må ha gått på samme sted i fase 5, etter plasseringen av bygningene K3 og K11 å dømme. Den undersøkte del av bygården nordenfor har i så fall ligget ubebygget på dette tidspunkt.

Fase 7-9

De nederste kulturlagene inneholdt svært lite av konstruksjoner. Av det som ble påvist er det imidlertid nødvendig å skille ut 3 faser. Fasene 7-8 tilhører antakelig slutten av 1100 tallet, mens fase 9, er fra slutten av 1100-tallet eller eldre. Yngst er tre dreneringsgrøfter (fase 7), mens K15, muligens rester av et plankedekke må være noe eldre og derfor er plassert til fase 8. Merkelig nok er K15 C¹⁴ datert til 880 ± 80 e.Kr. Fase 9 består av

stolpe/pelehull og pløyesper i feltets NV-del. Disse funn ble alle påvist ved opprensning av naturbakken og er derfor svært vanskelige å datere. Pløyesporene er av særlig interesse og de har et asymmetrisk tverrsnitt (fig.

). Kan tverrsnittet vise til pløying med veltefjøl? Når det gjelder tolkingen av pløyesporene er det to muligheter:

- 1) Pløyesporene er rester etter åkerbruk i en ren agrarhistorisk sammenheng, fra et tidspunkt forut for bydannelsen. I så fall fra en gård som har ligget i nærheten (Oslo??).
- 2) Pløyesporene viser til åkerbruk drevet av bymennene i et område som har ligget innenfor middelalderbyens takmark. I så fall er dette fra et tidspunkt da byen ikke strakte seg lenger mot nord enn til bispegården, hvilket vil si 1000-tallet eller første halvdel(?) av 1100-tallet.

Avslutning

Undersøkelsen i Oslo gt. 7 er viktig fordi en for første gang får data om den profane bebyggelsen nord for bispegården. Det er dermed mulig å få et innblikk i når denne bydelen ble utbygget i middelalder. Vi kan bedre belyse urbaniseringsprosessen i Oslo og "oppkomsten" av byens ulike deler. Undersøkelsen i Oslo gt. 7 synes å vise til en gradvis utbygging av Oslo og at området nord for bispegården ble tatt i bruk etter at den første grunnleggingsfasen var over. Tidspunktet for den første utbygging på feltet Oslo gt. 7 ser ut til å tilhøre slutten av 1100-tallet og antyder muligens at urbaniseringsprosessen i Oslo skjøt ny fart på slutten av 1100-tallet/tidlig 1200-tall.

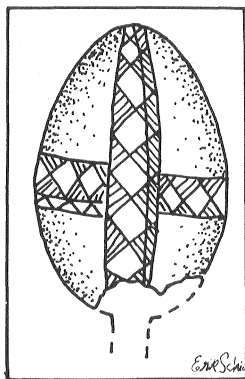
Ved å se denne undersøkelsen i sammenheng med bispegården og Gerhard Fischers undersøkelser på St. Halvardsplass i 1926, vil vi få nye data i studiet av den topografiske struktur i denne del av byen. Det er et arbeid som ikke skal forfølges her, men det kan være grunn til å merke seg at gatesystemet i denne del av byen virker langt mer regulert enn bebyggelsen syd for bispegården, slik det framgår av fig. 2 og fig. 3.

Under feltarbeidet ble det dessuten innsamlet pollenprofiler som nå i hovedsak er ferdig analysert. Målsettingen med disse profilene var å undersøke sammenhengen med profilene på "Mindets tomt" syd for bispegården, for eventuelt å se om disse data kunne bidra til å plassere fasene på Oslo gt. 7-feltet i tidsrelasjon til de ulike situasjoner på "Mindets tomt". I følge

Helge Høeg ser det ut til at en sammenlikning er mulig og det ser ut til at fasene på Oslogt.7 feltet, tilsvarer bygningstrinn som på "Mindets tomt" er datert til 1200 tallet og muligens tidlig 1300 tall.

Det totale materialet fra Oslogt.7 er under bearbeiding og er stykket ut til enkeltpersoner. Vår målsetting og vårt håp er å få til et trykkeferdig manuskript innen utgangen av 1977.

Erik Schia.



Tinnskje funnet i lag mellom
1225 -1275 (fase 5).

«Snitt gjennom det høy- middelalderiske bryggeområdet i Tönsberg»

Gravningsområde: Nedre Langgate/Möllegaten

Oppdragsgiver: Riksantikvaren

Utgravningsleder: Jan E.G. Eriksson

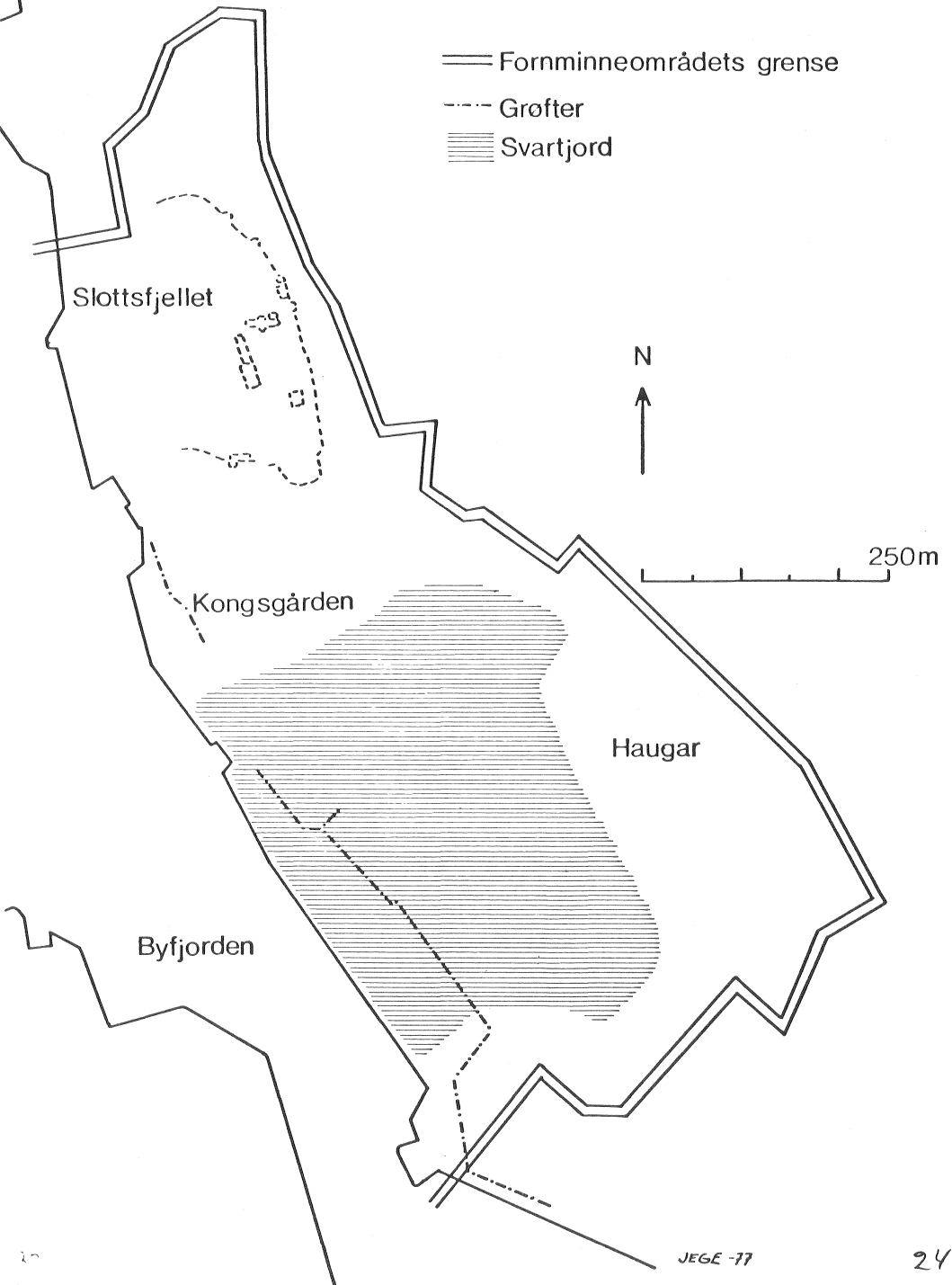
Undersökelsene i Nedre Langgate i 1976, som var forårsaket omlegging av kloakk, har fått mer publisitet enn ønskelig. Det er derfor ikke nødvendig i detalj å gå inn på de økonomiske, politiske og lovmessige forhold i denne sak (se om dette i Vestfoldminne 1976 og Vern og virke 1976). Ut fra faglig synspunkt ble undersökelsen en enestående anledning til å få en oversikt over høy- og sen-middelalderens levninger over hele bryggeområdet fig.1.

Etter en overvåkings- og registreringsperiode 6/4 - 5/5, før forholdet til fornminneloven ble avklart, ble de systematiske undersökelsene satt i gang. Disse pågikk stort sett uten avbrudd til 21/1 1977. Den opprinnelig beregnede undersökelsestiden, 48 uker, måtte av politiske grunner kortes ned til 35 uker. Det ble undersökst ca. 300 m grøft i varierende bredde og dybde, 1,0 - 3,0 m bred og 1,5 - 4,1 m dyp. Av trafikkhensyn måtte man dele opp grøften gjennom hele kulturlaget. Arbeidsstyrken besto i perioden 6/4 - 5/5 av i alt 7 personer, men ble senere øket etter hvert til et maksimum av 21 personer i perioden oktober - desember. I avslutningsarbeidet i januar deltok 6 personer. Ledelsen av undersökelsen ble i praksis delt mellom utgravningslederen og fil.kand. Jan Björkman, som var områdeleder. Hvert avsnitt, felt, hadde en feltleder og en eller to feltassistenter samt 2 - 4 feltarbeidere.

Det ble gravet i 6 felter, fig. 2, som mer eller mindre fullstendig kan knyttes sammen med hverandre ved hjelp av resultatene fra overvåkingsperioden. Tyngdepunktet i det fremgravde materiale ligger i høymiddelalderen. Senmiddelalderen er kun sparsomt representert. Mesteparten av de faste levninger besto av bryggekar. Bygninger, bordlegginger, renner og brønner utgjør resten av materialet.

Gjenstandsmaterialet domineres både i mengde og kvalitet av lær- og tek-

Fig 1



stil-funn, i forhold til hva som er vanlig i Tønsberg. Gjenstander av tre og keramikk forekom i normale mengder, mens metallgjenstander var klart underrepresentert. I et mindre felt ble det samlet inn ben.

Det viktigste resultatet av undersøkelsen må sies å være den topografiske informasjon den har gitt. Det må imidlertid med en gang understrekes at deler av denne må betraktes som hypotetisk. Det gjelder hovedsakelig bidragene til den middelalderske byplan i det aktuelle område. Ved tidligere undersøkelser i 1971 og 1972/73 (se Nicolay nr 13 1973 og nr 17 1974), er det påvist eiendomsgrenser og gater/grenser. På grunnlag av disse erfaringer har en tolket flere funn i 1976 som markeringer av gater og grenser, fig.2.

Den nåværende Nedre Langgate ble utviklet til gate antakeligvis i løpet av 1700-tallet. På 1100-tallet bør hele området ha ligget under vann og kai-fronten må ha vært på oppsiden av den nåværende gaten. I løpet av 1300-tallet og 1400-tallet må oppfyllingen av løse masser mellom de tidligere bryggekar ha kommet igang for alvor.

Før undersøkelsene i 1976 har man ikke hatt faktiske opplysninger om bryggene fra høymiddelalderen. Gerhard Fischers rekonstruksjonsforsøk fra 1942 over "Tønsberg omkring 1300-årene" (se f.eks. "Norske kongeborger.I") er det eneste tidligere forsøk på å si noe om de høymiddelalderske bryggene i Tønsberg. På kartet forekommer det ingen bestemt markering for utbredelsen av bryggene, men de kan sies å strekke seg fra den nåværende Tollbodgaten i nord til Prestegaten i syd. Dessuten har Fischer plassert Olavsklosterets brygge lengst i syd omtrent i nåværende Conradis gate.

I 1976 fant man ikke kulturlag eller faste levninger i krysset Nedre Langgate/Conradis gate. Olavsklosterets brygge kan derfor ha ligget lenger mot syd. Omtrent midt mellom Prestegaten og Conradis gate ble imidlertid de sydligste bryggene funnet. I nord ble det konstatert brygger ved Anders Madsens gate, omtrent 50 m nord for Tollbodgaten, uten at en derfor kan være sikker på at disse er de nordligste bryggene.

To steder ble det funnet bordlegginger som kan indikere gateløp og dermed også grenser, se fig.2. Det nordligste stedet, vis á vis Tollbodgaten, sammenfaller i retning med den almenning som ble funnet i 1971 og som året derpå viste seg å føre til Peterskirken. I nordre side av Møllegaten var det også en bordlegging ble avdekket i 1973. Fire steder ble det funnet renner, som sammenfaller med nåværende eiendomsgrenser. Fra nord til syd

7E6E - 33

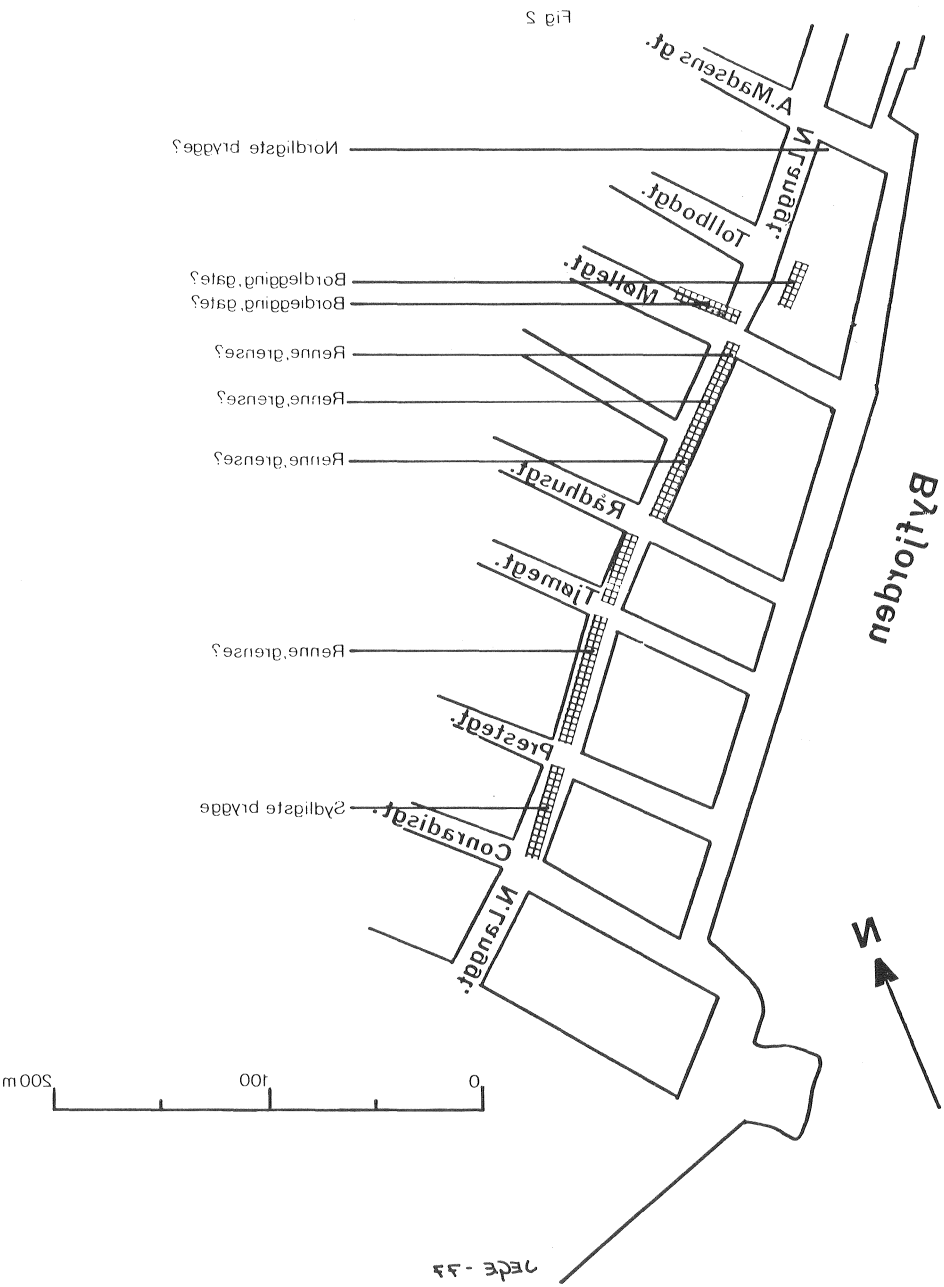


Fig 5

er de følgende: Møllegaten/Nedre Langgate 43, Nedre Langgate 43/41, Nedre Langgate 37/39 og Nedre Langgate 27/29. Tre av de formodete gatene og grensene lar seg sammenføres med gater/grenser i Fischers rekonstruksjonsforslag. Grunnen til dette er selvfølgelig at Fischer har brukt en byplan fra 1880-årene som grunnlag til sitt forslag. Men det er derfor ikke noe i veien for at fremtidige undersøkelser kan vise at det hittil eldste bykartet med bygninger og eiendomsgrenser fra 1868, til store deler gjengir den samme inndeling og samme gateløp som middelalderbyen hadde.

Jan E.G.Eriksson

Arkeologiske undersøkelser i Gulen

Før Gulatinget ble flyttet til Bergen omkring 1300, hadde det ifølge samtidige middelalderkilder holdt til på minst to forskjellige steder. Gulatingsloven omtaler tingsted "i Gula". I Håkon Håkonssons saga heter det at kong Håkon "lot gjøre kirke i Guløy nord for Bergen og flyttet Gulating dit", og i Magnus Lagabøters landslov (1274) blir det stadfestet at Guløy er "rett tingsted".

Den nærmere plasseringen av disse to tingstedene har imidlertid vært, og er fortsatt et omdiskutert spørsmål. Det er temmelig sikkert at de bør søkes i området omkring Gulafjorden. Men her har flere lokaliteter gjennom årene vært fremme i debatten. I særlig grad har Eivindvik og Flolid ved Gulafjorden stått i fokus.

Sommeren 1975 ble det i oppdrag fra Norsk kulturråd foretatt en befaringsreise av mulige tingsteder i Gulen av professor Knut Helle ved Historisk institutt i Bergen og førstekonservator Asbjørn Herteig og undertegnede fra Bryggens Museum. I forbindelse med befaringsreisen ble det meste av litteraturen om lokaliseringen av Gulatinget samlet og gjennomgått, og det ble levert en fyldig oversikt over denne diskusjonen sammen med en analyse av spørsmålet basert på skriftlige kilder, topografi, stedsnavn, fornminner og muntlig tradisjon¹. Rapporten munnet ut i en anbefaling og arbeidsskisse for mulighetene til å komme nærmere spørsmålet. Særlig ble arkeologiske undersøkelser støttet av naturvitenskapelige hjelpefag fremhevet, men det ble samtidig understreket at forventningene om holdbare løsninger på lokaliseringsproblemet ikke måtte stilles for høyt.

Fire aktuelle og konkrete arbeidsoppgaver ble anbefalt i rapporten, og tre av disse undersøkelsene har vært foretatt i løpet av 1976 - alle finansiert av Norsk kulturråd².

(1) Eivindvik er det eneste kirkestedet fra middelalderen en med sikkerhet kjenner til ved Gulafjorden, og kombinasjonen kirke/tingsted må tillegges vekt etter det en vet om andre norske lagtingssteder og om det islandske Alltinget. Spesielt for stedet er to gamle steinkors, etter vanlig oppfatning helst fra misjonstiden og muligens reist i forbindelse med kristendommens fremmarsj på Gulatinget, før det ble reist kirke der.

Mellom de to korsene, ca. 190 m fra hverandre i luftlinje, ligger en senkning med den såkalte Prestmyra. Myra begrenses i nordenden av en tørrere terrasserygg under det nordlige korset.

I januar 1976 ble det foretatt en omfattende drenering av denne myra i forbindelse med en utvidelse av gravplassen på stedet. I samband med dette ble det også foretatt arkeologisk/botaniske undersøkelser for å kartlegge eldre grunn- og vegetasjonsforhold i myra og terrasseryggen. På denne måten kunne en bedre vurdere og få en mer solid dokumentasjon av de topografiske mulighetene for en eldre tingplass i området. Undersøkelsene viste at Prestmyra, som er en terrengdekkende myr, ikke alltid har vært en sammenhengende sump, men at den har hatt et tørrere belte midt på. Den generelle alderen på myra ble C^{14} -datert til 3550 ± 80 fra nåtid (1950), og prøver fra utkanten av myra viser at forsumpningen fortsatte frem til 2420 ± 60 år fra nåtid. Prestmyra var altså myr også på Gulatingets tid. Snitt gjennom det tørrere terrasseområdet bekreftet oppfatningen av dette partiet som tørrlendt lende uten spor av myrdannelse. Skjønnsmessig beregnet har det vært et ca. 5 mål stort tørt, relativt flatt område mellom de to korsene i Eivindvik.

Utfra topografiske kriterier er det altså tilstrekkelig plass for en tingforsamling.



Fig. 1. Eivindvik i Gulen med Prestmyra midt i bildet. Det ene korset i bakken til venstre, det andre skjult av trærne like ved kirken.

(2) På grunnlag av opplysningene i Håkon Håkonssons saga må kombinasjonen tingplass/kirke tillegges stor vekt i lokaliseringen av Guløy. Guløy er i nyere tid bevart som navn på en brattlendt halvøy som stikker ca. 400 m. ut i Gulafjorden sør for brukene på gården Flolid, ca. 2,5 km i luftlinje sørøst for Eivindvik. Men det er ikke urimelig at Guløynavnet i middelalderen kan ha omfattet et større område som kunne omfatte Flolidgården. Omkring århundreskiftet registrerte B.E. Bendixen en tuft på Flolidstranda som han satte i forbindelse med Håkon Håkonssons kirke. Bendixens identifikasjon av tufta som kirkerester er trolig vesentlig basert på noen stedsnavn i nærheten med sammensetningen kirke i navnet (Kyrkjestøa, Kyrkjehåggjen). Beskrivelsen og lokaliseringen er nokså vag og upresis. Etter Bendixens opptegnelser kunne tufta skjernes i grunnen som to rader tuer som delvis dekker over steiner. Ytre bredde mellom radene er oppgitt til seks, og lengden synes å ha vært tretten meter. Tufta var orientert nordvest - sydøst³. Siden Bendixens registrering har dette området ikke vært gjenstand for nærmere arkeologisk undersøkelse før juni 1975. En mente da i området mellom Kyrkjehåggjen og Kyrkjestøa å gjenfinne en lokalitet som kunne stemme noenlunde med den førnevnte beskrivelsen. Det ble gravet en prøvesjakt på tvers av den mulige tufta, uten at det kunne påvises kulturlag eller bygningsvirksomhet.⁴ Trass i disse negative resultatene kunne en med dette ikke helt utelukke tuftmuligheten.

En grundigere undersøkelse fant derfor sted sommeren 1976. Under forberedelsen av dette arbeidet ble en gjort oppmerksom på et annet område, ca. 20 m. Ø. for det første, som ifølge lokal tradisjon skulle være kirketuft. Begge områdene ble undersøkt og viste seg å være ren naturgrunn uten noen påvisbar sammenheng med byggevirksomhet. I det hele fins det i dag ingen områder under Kyrkjehåggjen, utenom de to undersøkte, som med noen rimelighet kan tolkes som tufter. Det virker som en må søke opphavet til kirketuft-tradisjonen på annen måte. Muntlige opplysninger sammen med angivelser på gamle kart tyder på at stedsnavnene med sammensetningen "kyrkje" i dette området har sammenheng med den gamle ferdselsveien, kirkeveien, fra Flolid til Eivindvik, som gikk like forbi. Kyrkjestøa ble særlig brukt vinterstid. Isforholdene i fjorden gjorde at folk innenfra Gulafjorden stundom måtte lande her på kirkevei - og derav navnet. Stedsnavnene er så blitt satt i forbindelse med en egen kirke på stedet, og tanken kan så ha festet seg ved Gulatingskirken. Dette er en såpass sannsynlig forklaring på denne tradisjonen, at det etter de negative resultatene fra utgravning-

ene er liten grunn til å søke videre etter den såkalte "kyrkjetufta" i området.

(3) Den tredje lokaliteten som ble undersøkt i 1976 var Vollane på gården Flolid. Disse vollene, som også har vært kalt Tingvollane, har stått sentralt i debatten om Gulatingstedet. Sommeren 1971 ble det foretatt en undersøkelse av undergrunnen med "steikepanne" for å lokalisere eventuelle tufter i området. På dette grunnlag ble det tatt en del prøvestikk og "et system av murer" ble stedvis avdekket.⁵

Med utgangspunkt i den lokale tradisjonen og de ufullstendige arkeologiske undersøkelsene fra 1971 var målsettingen å klarlegge funksjonen til disse steinsetningene. Det viste seg ganske fort at de ikke kunne settes i forbindelse med huskonstruksjoner. Steinsetningenes karakter og forløp i terrenget viser uten tvil til et mindre dreneringssystem, trolig fra forrige århundre. De øvrige delene av de såkalte Tingvollane er mer effektivt dyrket enn det undersøkte området. Det virker derfor hensiktsløst - ut fra det en i dag vet - å lete videre etter et eventuelt tingsted i dette området. Dermed er det ikke utelukket at Gulatinget fra Håkon Håkonssons dager en tid er blitt holdt i Flolidområdet.⁶ Men videre arkeologiske undersøkelser vil bare ha noen hensikt dersom nye og avgjørende grunner kan føres i marken for å granske bestemte lokaliteter i Flolidområdet.

Ingvild Øye Sølvberg

Noter.

1. Helle, K: Innberetning om befaring i Gulen 7-12.6.1975 med sikte på å avklare hva som videre kan og bør gjøres i spørsmålet om lokalisering av Gulatingstedet.
2. Sølvberg, I.Ø: Innberetning om arkeologisk/botanisk undersøkelse av Prestmyra, Eivindvik i Gulen, 11-14.1.76. Innberetning om de arkeologiske utgravningene i Gulen, 2-10.8.76.
3. Bendixen, B.E.: Kirkene i Nordre Bergenhus amt, avskr. av manuskri., Historisk museum, Univ. i Bergen.
4. Herteig, A: Vedlegg til Helles innberetning 1975
5. Michelsen, K: Innberetning 10.6.1971 om arkeologisk befaring og foreløpige undersøkelser i Flolid-området, Hist. mus., Univ. i Bergen
6. Helle 1975 s. 15 f.

HARAM KIRKETUFT

Gravningsområde: Haram kirkegård, Møre og Romsdal.

Oppdrags giver: Riksantikvaren.

Gravningsleder: Ole Egil Eide.

Kirken på Haram var en stavbygning med kor og skip av samme bredde. Den hadde en korsarm i sør og et våpenhus i nord. Kirken ble revet i 1838. Kirkegården med kirketuft ble straks utlagt til jordbruksareal, og snart forsvant alle synlige spor av bygningen.

Etter opptak fra Haram kultur-historiske lag ble det i tiden 6/8 - 8/9, 1976 foretatt en utgravning for å lokalisere og undersøke kirketuften. Grave- og dyrkningsarbeidene etter 1838 viste seg å ha vært svært ødeleggende sett fra arkeologisk synspunkt. Alle kulturlag av interesse var blitt ompadd, kirkens syllmurer var dessuten bortryddet. Tuften etter kor og skip lot seg imidlertid isolere som en rektangulær aurbanke omgitt av kirkegårdsjord på alle kanter. Spor av våpenhuset og den søndre korsarm kunne derimot ikke erkjennes, da de begge har vært sekundære tilføyelser, tuftet på gammel gravbakke.

I selve tuften ble det foruten restene av ett tørrmurt gravkammer påvist en rekke graver. Nedgravninger av mer spesiell interesse, slik som f.eks. stolpehull ble ikke registrert.

De innsamlede data viser at kirkehuset har gjennomløpt flere utviklings-trinn der det stadig er blitt utvidet. Noen presis beskrivelse og datering av de enkelte stadier er det likevel ikke mulig å gi - dertil er materialet alt for fragmentarisk. Visse hovedtrekk er imidlertid noenlunde klare.

Det første trinn i utviklingen har vært en mindre kirkebygning som har dekket vestre del av aurbanken. Sannsynligvis har denne kirken vært reist på jomfruelig grunn. Bygningen har neppe vært noen jordgravd konstruksjon. For øvrig lar den seg verken datere eller beskrive.

Ved et gitt tidspunkt - rimeligvis i middelalderen - er kirken blitt forlenget mot øst, og den fikk da rektangulær grunnplan med mål ca. 10,5 x 7,5 m (se fig.1.). Om kirken ved denne anledning er blitt nyoppført eller om den kun er blitt utvidet er imidlertid uvisst.

Senere - antakelig på 1600- eller tidlig 1700-tall - har kirken fått tilføyd et våpenhus i nord og en korsarm i sør. Hvordan disse ledd har vært plassert i forhold til kor og skip, kan en bare gjette seg til.

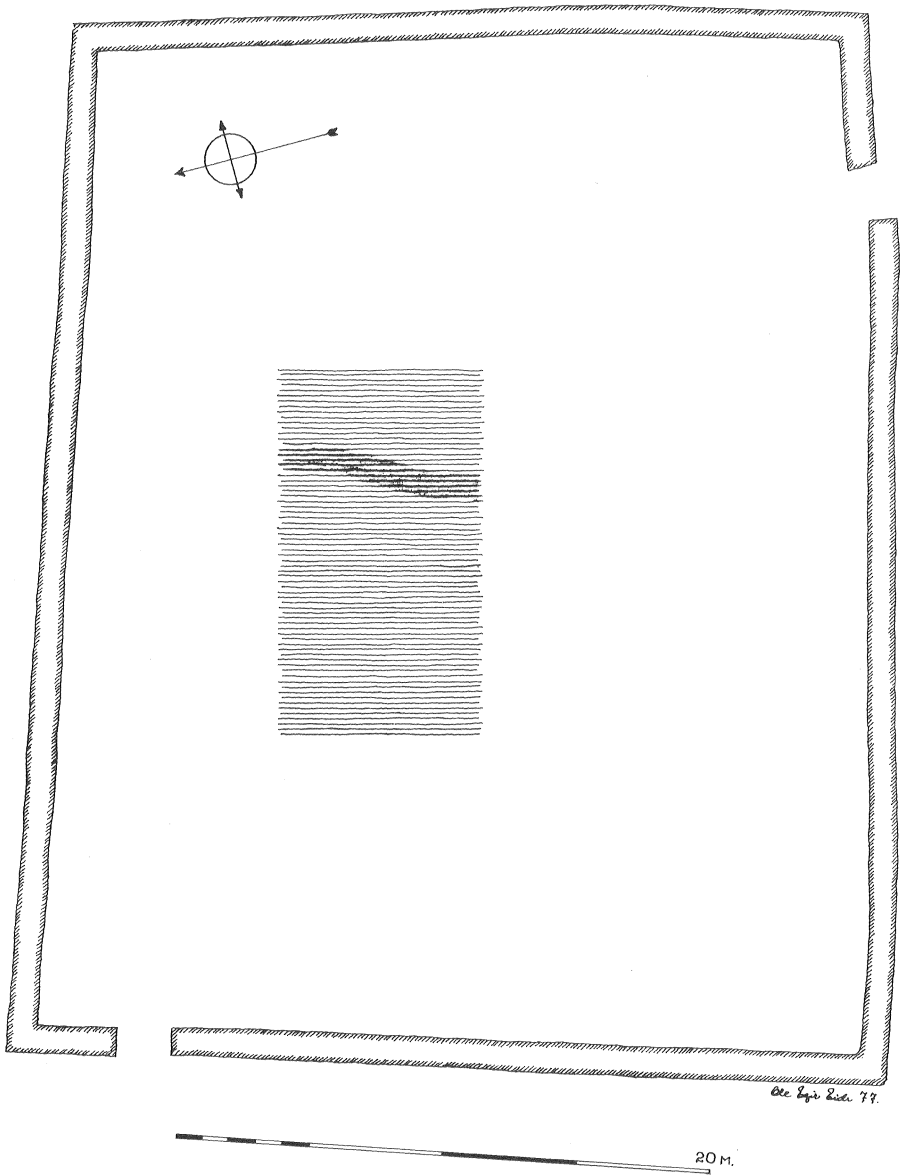


Fig. 1 Plan over Haram Kirkegård. Kirkens beliggenhet og utstrekning er angitt ved skravering. Planen er representativ for situasjonen slik den var før våpenhus og korsarm ble tilføyd.

Ved de utførte undersøkelser var det ikke mulig å grave til steril bakke overalt innen tuftens areal. Så vidt forholdene kan bedømmes, er det likevel mer enn tvilsomt om utgravning av den resterende del vil kunne gi vesentlig informasjon ut over de data som her er framlagt. Fortsatt gravning vil derfor ikke komme på tale. På den annen side vil en ventelig på lokalt hold arbeide for å finne fram til en hensiktsmessig måte hvorpå en kan markere tuften i terrenget.



Fransk louis d'or 1641. Funnet i det moderne åkerlag innen kirketuftens østre del.

FOLKEBIBLIOTEKSTOMTEN.

. TRONDHEIM -1. etappe avsluttet

Gravningsområde: Folkebibliotekets tomt, Kjøpmannsgaten 22-24

Oppdragsgiver: Riksantikvaren

Gravningsleder: Clifford D. Long

Med utgravningssesongen 1976 ble den første etappen av undersøkelsene på Folkebibliotekstomten avsluttet og hele feltet gravd ned til steril grunn. I løpet av de foregående år hadde det kommet frem rester av et gateløp med bygninger på begge sider av gaten, se Nicolay nr. 23.

Liksom ved tidligere års gravninger, er gjenstandsmaterialet fra 1976 variert og organisk materiale godt bevart. Foruten redskaper og gjenstander som hører til husenes utstyr og forskjellige typer av håndverk, ble det funnet dekorerte tre- og bensaker, ofte utført i Urnes-lignende stil, sølvmynter, de fleste av dem slått under Harald Hardrådes og Olav Kyrres tid, og endel gjenstander med runeinnskrifter.

De foreløpige dateringene av funnmaterialet fra 1976 viser at denne del av byen var bebygget senest ved midten av 1000-tallet. Men det er flere ting i materialet som gjør at man sannsynligvis kan datere den første bebyggelsen i området til århundrets første halvdel. Denne datering understøttes også av resultatene av et par C^{14} -prøver.

Den tidligere avdekkete gaten, som gikk litt på skrå over hele feltet og hadde flere lag av godt bevart trebrolegning, forandret karakter i de dypeste lagene. Der besto gaten, eller snarere dens forløper, av en ca. 2 m bred vei uten brolegning, bortsett fra endel flekker av grus. To parallelle fordypninger i veien er blitt tolket som spor av kjøretøy. På vestsiden av veien ble det med tiden lagt en dreneringsgrøft som skulle holde veien tørr. Over grøften hadde det vært et tredekke, slik at man fikk et drenert "fortau" ved siden av veien. Ved et senere tidspunkt, kanskje omkring 1100, slås de to delene sammen til en ca. 3 m bred trebrolagt gate.

På begge sider av gaten var det mer eller mindre godt bevarte rester av trebygninger. På østsiden av gaten, dvs. elvesiden, hadde det tidligere kommet frem to laftede hus (i Nicolay nr. 23 kalt FL 1 og 2) som var sammenbygget og utgjorde en enhet. Det østre huset (FL 2) ble kun delvis avdekket og feltet ble derfor utvidet et par meter mot øst i 1976. Herved fikk man frem flere interessante opplysninger, selv om husets østvegg fremdeles lå inn under profilen.

Laftene var meget enkle, det var halvrundete innhugninger i stokkenes oversider. Det viste seg videre at huset var bygget i en kombinasjon av laft- og sleppveggsteknikk. Både i nord og sørveggen stod det en stolpe og hvert omfar var innfelt med en not i begge sider av stolpen. Denne bruk av sleppveggstolper i et laftehus kan tyde på at man har ønsket å gi veggene ekstra stabilitet - kanskje på grunn av at nord- og sørveggene kan ha vært spesielt lange.

Det var rester av to tregulv med tilhørende ildsteder i husets sørvest-hjørne. Det eldste ildstedet hadde en liten grue som var omgitt av kantstilte stenheller på tre sider. Mellom de kantstilte hellene og tømmerveggene var det en fylling av sten og grus. Det er vanskelig å avgjøre om ildstedet har vært overbygget, men muligheten er tilstede. Derimot var det ved det yngre ildstedet, som ble bygget direkte oppe på det eldste, få spor som kan antyde hvordan det var bygget.

De to gulvene med tilhørende ildsteder viser at huset har vært gjenstand for en relativt omfattende istandsettelse. Bygningen, som bør betraktes som et beboelseshus, er foreløbig datert til siste halvdel av 1000-tallet eller første halvdel av 1100-tallet. Det tidligere avdekkete huset som lå ute ved gaten (FL 1), kan ha vært et verksted eller lager.

Da huset FL 2 var fjernet, viste det seg at kulturlagene under var tynne og vanskelige å tolke. En brønn var imidlertid gravd ned fra de eldste lagene. Den øvre delen av brønnen var foret med tynne trebord som i hjørnene var sammenføyd med laft. I bunnen var det nedsatt en tønne med en diameter av 95 cm. Dette er den første middelalderiske brønn som er kommet frem ved de siste års gravninger i Trondheim. Foruten en enkel bennål var det ingen funn i brønnen.

En bygning med kombinasjon av den enkle typen av laft- og sleppveggskonstruksjon, ble funnet også i den sørlige delen av feltet. Størsteparten av huset forsvant inn under profilen, men det var allikevel mulig å konstatere at det hadde hatt minst tre rom. En av romoppdelingene var gjort med en stavvegg. I et av rommene var et tregulv bevart og det hadde vært en mold-benk langs ytterveggen. Huset er oppført på 1000-tallet og tilhører altså den eldste bebyggelsen i området. Naturbakken på stedet skråner sterkt ned mot vest. For å få en noenlunde flat byggetomt, hadde man planert ut området med et opp til en halv meter tykt sandlag.

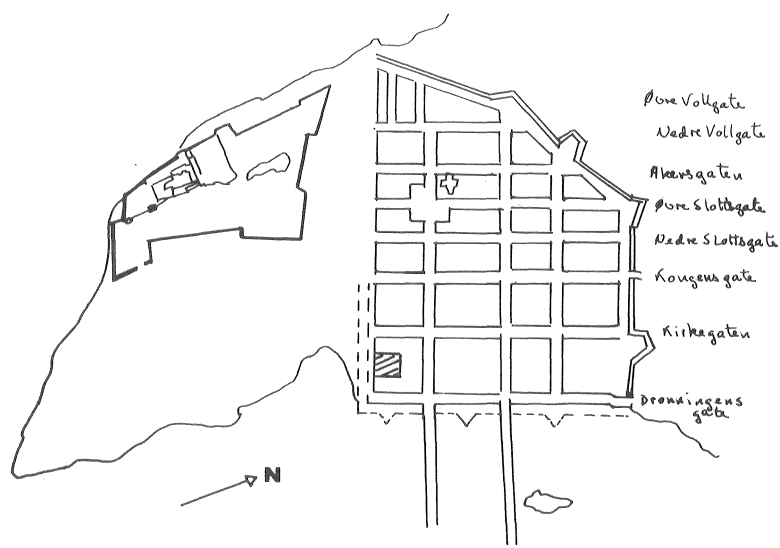
På nabotomten i nord hadde man i den første bebyggelsesfasen valgt en annen løsning for å utjevne fallet i terrenget. Her var det lagt opp en stenramme for å danne et horisontalt underlag for et hus. Av selve bygningen var det ikke noe igjen, men det er rimelig å anta at det er et laftet hus som har stått på denne grunnmuren av sten. Lignende grunnmurer, men på flatt terreng, er funnet også på andre steder i feltet.

Liksom i de tidligere avdekkete høymiddelalderlagene, ser det ut til at eiendomsgrensene i de fleste fall sammenfaller med de passasjer som går ut vinkelrett fra gaten. Om man ser bort fra mindre forskyvninger, har disse grenser holdt seg konstante fra den første bebyggelsen og opp gjennom middelalderen. Men når det gjelder de nord-syd-gående eiendomsgrensene, dvs. gårdenes begrensninger ut mot gaten, kan man iaktta en forskjell mellom den første bygningsfasen og de senere fasene. Det var ikke noen sammenhengende byggelinje mot gaten (eller snarere veien) i den første tiden. Husene var trukket et par meter bort fra veien, noen litt mer enn de andre. Det er åpenbart et "friere" bebyggelsesmønster, hvor hus og vei ikke ser ut til å være avhengige av hverandre. Dette gjelder med sikkerhet for bebyggelsen på veiens vestside, mens forholdene på østsiden, dvs. elvesiden, er noe mindre klare.

Karakteren av gaten/veien i den første fasen kan, sammenholdt med den ujevne byggelinjen mot gaten, gi anledning til endel refleksjoner om bebyggelsens fremvekst i området: De eldste bygningene (sannsynligvis fra første halvpart av 1000-tallet) har eksistert samtidig med den enkle grusveien. Etterhvert fortettes bebyggelsen, veien "blir til gate" og får sin første brolegning, samtidig som man begynner å bygge husene helt opp til gaten. Disse nok så betydelige forandringene ser ut til å ha funnet sted mot slutten av 1000-tallet eller rundt omkring 1100. - Først når materialet er gjennomgått i detalj, er det mulig å si om disse forandringer kan sees i forbindelse med utviklingen av en sterk sentralmakt som ønsker å regulere forholdene i den fremvoksende middelalderbyen.

Erik Jondell

UTGRAVNINGER I Christian IVs Christiania sommeren 1977



CRISTIANIA

1648

Fig 1.

Det har i lengre tid foreligget planer om å flytte Norges Banks hovedsete fra Bankplassen, Oslo, til en ny bygning i kvartalet begrenset av gatene Rådhusgaten, Dronningensgate, Revierstredet og Kirkegaten. Da dette kvartalet ligger innenfor den såkalte "Kvåraturen", den delen av Oslo som ble anlagt av Christian IV etter brannen i Gamlebyen 1624, har man fra Byantikvar og Riksantikvar ytret ønske om nøyere undersøkelser av tomten for å få klarlagt en del spørsmål i forbindelse med Christianias eldste sjølinje og den tidligere bebyggelsen på tomten. (se fig.1.)

Det ble derfor i disse instansers regi sommeren 1976 foretatt en prøvegravning på de to ledige tomtene i Revierstredet nr.5 og 7 (nå benyttet som parkeringsplasser) med Erik Schia fra Riksantikvaren og Harald Moberg fra Byantikvaren som ledere. Det ble gravd tre prøvesjakter, og man påviste et kulturlag ca. 1 m tykt, større tømmerkonstruksjoner og funn bl.a. av keramikk og lær. Etter dette ble det framsatt et ønske om en skikkelig utgravning av tomtene, og Norges Bank bevilget penger til en større utgravning sommeren 1977, med Dagfinn Skre og undertegnede som daglige ledere. Gravningen varte fra 6/6 til 12/8 og 12-15 studenter deltok i arbeidet. Meningen var i første rekke å konsentrere seg om utgravning av tomten Revierstredet nr.5, men tid og bevilgninger tillot at også deler av nr.7 ble utgravd. Begge feltene ble flategravd ned til steril blåleire.

Under utgravningen viste det seg at ensartede trekonstruksjoner strakte seg over begge feltene. De besto av kraftige tømmerstokker, opp til 8 m lange, lagt ut i nord/syd- og øst/vest-retning i et rutenett av store åpne ruter, ca. 1-2 m i firkant (se fig.2). I nr.5 ble det konstatert 5 og 6 lag stokker over hverandre, i nr.7 7 og 8 lag. I Revierstredet 5 kunne påvises to markerte skiller i konstruksjonen og i Revierstredet 7 ett skille, slik at man i alt hadde 5 forskjellige tømmerkonstruksjoner, men alle av samme karakter. De store rutenettene av stokker er etter at de ble lagt ut, blitt fylt med jord, sand og fyllmasser fra andre deler av byen, og har dannet underlag for videre aktivitet på tomtene. Toppen av tømmerkonstruksjonene var i nordenden dekket av et uregelmessig plankedekke, syd for dette av et lag mindre tømmerstokker lagt tett sammen.

Med unntak av en del nedskjæringer for kloakkrør og kummer, ble det ikke funnet rester av annen byggeaktivitet på området.

Tømmerkonstruksjonene i Revierstredet 5 og 7 må tolkes som bolverkskonstruksjoner anlagt ved utfylling av tomten ved reguleringen av området for det nye Christiania. Innmålingen av h.o.h. for den sterile undergrunnen viser at området på midten av 1600-tallet lå fra 1 m til 0,30 m under havflaten. Området er med andre ord fylt ut i sjøen, og man kan regne med at den egentlige strandlinjen på Christian IVs tid har gått omtrent der skillet mellom Revierstredet 7 og 9 i dag ligger. Bolverkene i Revierstredet 5 og 7 er dermed å betrakte som fundament ved utfylling i et forsøk på å vinne nytt byggeland og anlegge regelmessige kvartaler.

Fyllmassene i bolverkene var usedvanlig rike på funn, man regner med over 30.000 enkeltgjenstander. Den største funngruppen var keramikken, hvor leirgodset med bl.a. trebente kokepotter dominerte. Det ble også funnet en god del fajanse og steintøy, og noen få skår porselen. Ved siden av keramikken ble funnmaterialet preget av krittpipe, etter stemplene å dømme vesentlig fra Gouda i Holland, men en del antageligvis også fra England.

Foruten disse to store funnkategoriene, ble det funnet gjenstander av tre og lær, glass og metall. Ett helt kleberkar og tre karfragmenter er funnet, alle av samme type: rettveggede med flat bunn og skaft. Av spesiell interesse var et funn av 35-40 "regnepenger" i en metallbeholder. Regnepengene var av messing, inngravert med franske våpenskjold og andre motiver, og signert Conrad og Wolfgang Laufer. Disse to gravørene virket på midten av 1600-tallet i Nürnberg, hvor det ble produsert jetonger og regnepenger i stor målestokk, og vi må gå ut fra at våre regnepenger kommer derfra.

Når ble så utfyllingen av området foretatt? Jeg har allerede nevnt Christian IVs nye byanlegg etter den store brannen i 1624, men spørsmålet er om kvartalet med de to tomtene i Revierstredet kom med i denne første reguleringen, eller om de er stukket ut på et senere tidspunkt. For å få svar på dette, må vi gå til funnmaterialet fra utgravningen, og dette er hittil ikke bearbeidet. Et foreløpig "inntrykk" fra utgravningene gir imidlertid følgende historie for tomtene:

Funnene synes å tilsi at bolverket er lagt ut og fylt opp omkring midten av 1600-tallet. Det er deretter dekket til med planker og stokker og tomtene må så ha ligget åpne til ut på 1700-tallet. I kulturlagene over plankedeckket er det nemlig gjort funn som kan skrive seg fra slutten av 1600- og begynnelsen av 1700-tallet, bl.a. kan nevnes et glass med Fredrik IVs monogram, laget før 1730. Den første bebyggelsen vi kjenner til fra tomtene skriver seg fra første halvpart av 1700-tallet, og dette skulle såled-

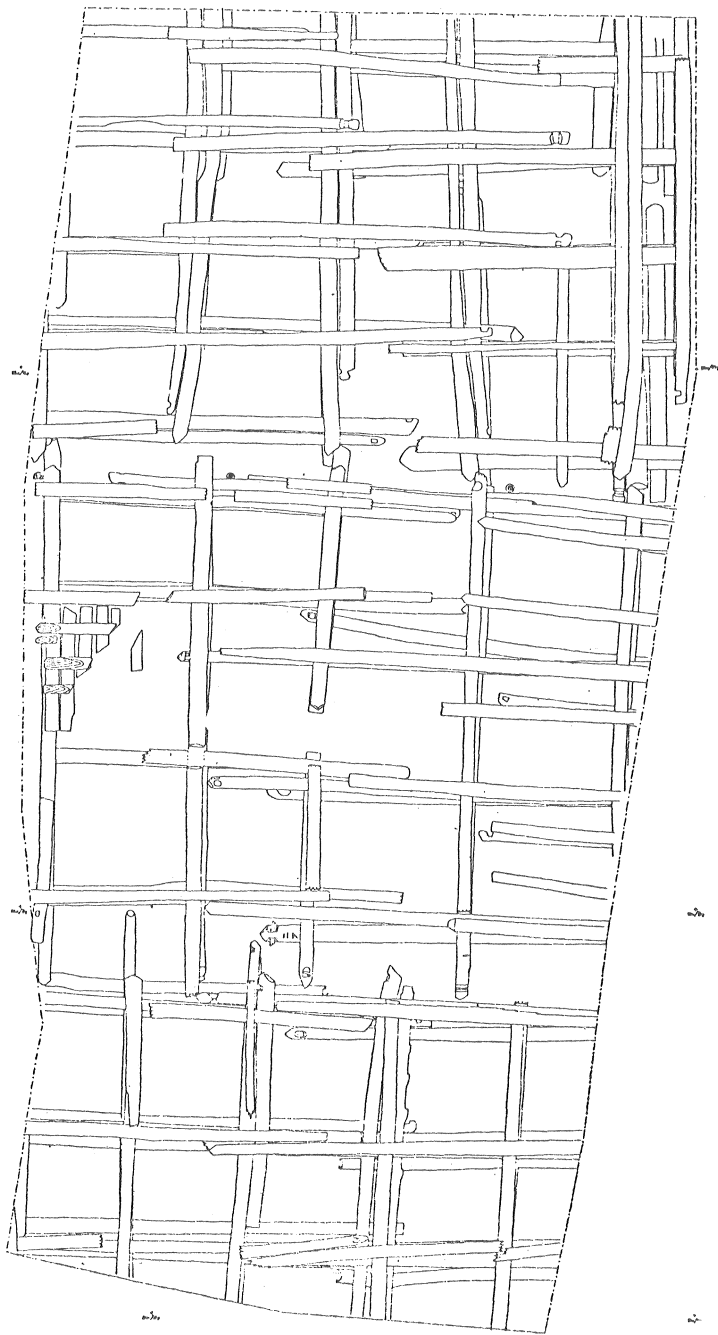


Fig 2. Bolverkskonstruksjonene i Revierstredet nr.5.

es stemme godt overens med utgravningsresultatet. Det er imidlertid å håpe at man, spesielt ved hjelp av kritt pipematerialet, skal kunne datere de enkelte fasene ved utfyllingen av området mer nøyaktig.

Utgravningene i Revierstredet 5 og 7 er de første rene etterreformatoriske utgravninger i Norge, og man blir stadig konfrontert med spørsmål om utgravning av et så godt historisk dokumentert område har noen verdi. Sommerens gravninger har i alle fall gjort tre forhold klare:

Området var ikke så godt dokumentert fra historiske kilder som tidligere antatt. Blant annet har man ikke kjent til den sjølinjen som ble påvist, heller ikke detaljene i den fundamenteringsmetoden, bolverkskonstruksjonen, som ble benyttet ved utfyllingen av tomten. Man kjente heller ikke til hva slags bebyggelse det hadde vært i området eller om det i det hele tatt hadde vært bebygget, før branntakstene fra midten av 1700-årene.

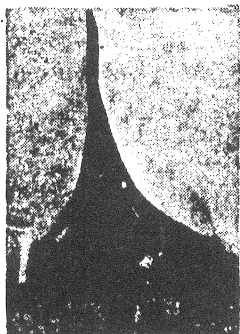
Det funnmaterialet som kom fram hører, med unntak av kritt pipene, til kategorier som ikke tidligere er bearbeidet. Gjenstandene hører stort sett til gjennomsnittsfamiliens dagligliv, uten særlige kunstneriske kvaliteter, og det viser seg at nettopp dette materialet er lite kjent fra historisk tid. En grundig bearbeidelse av utgravd materiale fra etter-reformatorisk tid vil kunne gi verdifulle bidrag til nyere tids kulturhistorie. Samtidig vil gjenstandsmaterialet fra denne perioden kunne settes inn i en nøyaktigere kronologi, og dette vil igjen være nyttig for bestemmelse av alderen på løsfunne gjenstander plukket opp ved arbeide i andre byområder.

Tomtene Revierstredet nr.5 og 7 er i dag ikke beskyttet av fredningsloven. Det skal derfor rettes en takk til ansvarlig hold i Norges Bank for bevilgninger som muliggjorde utgravninger i området. Det er å håpe at utgravningen kan følges opp med resultater i form av en skikkelig publikasjon av materialet og en gjennomarbeidet utstilling av funnene.

Siri Myrvoll Lossius

VIKINGSKIPENE OG STAVKIRKEPORTALENE

UNIVERSITETETS OLDSAKSAMLING — OSLO



Vikingskipshuset.

Bygdøy.

De tre vikingskipene fra Tune, Gokstad og Oseberg.
Åpent fra 2. mai—31. aug., alle dager kl. 10—18,
i sept. kl. 11—17, 1. okt.—30. april, alle dager
kl. 11—15.

Den forhistoriske avdeling.

Historisk Museum, Frederiksgt. 2.

Rike samlinger fra tiden før år 1030. Særlig interesse: Vikingtiden. Åpen alle dager kl. 12—15.
Juni, juli, august kl. 11—15.

Samling av middelaldersk kirkekunst.

Historisk Museum, Frederiksgt. 2.

Eneste museum i Oslo med rike kunstsamlinger fra tiden før år 1530. Skulptur, maleri og treskjærerkunst. To og tjue rikt skulpterte stavkirkeportaler. Åpen alle dager kl. 12—15.
Juni, juli, august kl. 11—15.

NICOLAY

Tidsskrift for nordisk arkeologi

Adresse: Universitetets Oldsaksamling

Fredriksgt. 2, Oslo 1 Postgiro 2050250

Utgitt med økonomisk støtte fra Kulturstyret

Utkommer 3 ganger i året, årsabonnement n.kr.15,-

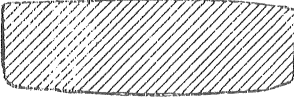
Løssalg: Kr. 7,50 pr. nr.

Redaksjonskomite: Per Haavaldsen (ansv.)

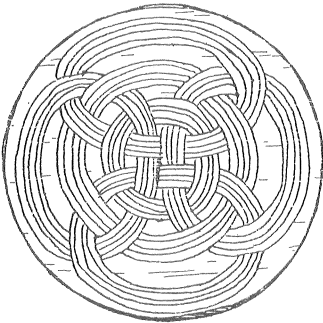
Ellen Anne Pedersen (ansv.)

Nils Petter Thuesen

Bidrag mottas med takk. Artikler bør være illustrert med tegninger og eller fotografier og ikke større enn 10 maskinskrevne sider. Manuskriptene returneres ikke uten at det foreligger skriftlig ønske om dette.



EVA BELL



EVA BELL

Middelalderarkeologi i Norge 1976-77
spesialnummer av NICOLAY

Innhold:

Utgravninger, Gamlebyen, Oslo, (Erik Schia).....	3
Oslogt.7 - Gamlebyen, Oslo, (Erik Schia).....	17
Snitt gjennom det høymiddelalderiske bryggeområdet i Tønsberg, (Jan E.G. Eriksson)...	23
Arkeologiske undersøkelser i Gulen (Ingvild Øye Sølvberg)	28
Haram kirketuft, (Ole Egil Eide).....	32
Folkebibliotekstomten, Trondheim - 1. etappe avsluttet, (Erik Jondell)...	35
Utgravninger i Christian IV's Christiania sommeren 1977, (Siri Myrvoll Lossius)...	38.

"Søndre felt", Gamlebyen, Oslo.
Spillebrikker av tre.
Øverst datert til siste halvdel av 1200-tallet.
Nederst fra første halvdel av 1200-tallet. Dateringene er foreløpige.